

DOI: 10.15276/ETR.03.2024.7
 DOI: 10.5281/zenodo.12692681
 UDC: 339.562:64.033
 JEL: F13, L10, L51

АНАЛІЗ ІМПОРТОЗАЛЕЖНОСТІ ТА ІНСТИТУЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СЕЛЕКТИВНОГО ІМПОРТОЗАМІЩЕННЯ НА АГРОПРОДОВОЛЬЧИХ РИНКАХ УКРАЇНИ В УМОВАХ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

ANALYSIS OF IMPORT DEPENDENCE AND INSTITUTIONAL SUPPORT OF SELECTIVE IMPORT SUBSTITUTION IN AGRO-FOOD MARKETS OF UKRAINE IN CONDITIONS OF INSTABILITY

Oksana V. Nikishyna, Doctor of Economic Sciences, Senior Researcher
 State Institution "Institute of Market and Economic & Ecological Research
 of National Academy of Sciences of Ukraine", Odesa, Ukraine
 ORCID: 0000-0002-7172-3551
 Email: ksenkych@gmail.com

Received 21.03.2024

Нікішина О.В. Аналіз імпортозалежності та інституційне забезпечення селективного імпортозаміщення на агропродовольчих ринках України в умовах нестабільності. Науково-методична стаття.

У статті проведено комплексний аналіз індикаторів імпортозалежності національної економіки та агропродовольчих ринків у контексті безпекового підходу. Визначено тенденції імпортоспоживання в аграрному й продовольчому секторах у мирний і воєнний час, вплив імпорту на функціонування релевантних ринків, як аналітичне підґрунтя для стратегії селективного імпортозаміщення. Проведено аналіз інституційного забезпечення сфери імпортозаміщення; встановлено, що вона не має достатнього нормативно-правового та інструментального забезпечення. Обґрунтовано доцільність впровадження селективного імпортозаміщення, як одного з напрямів політики неопротекціонізму. Розроблено базисні характеристики концепції селективного імпортозаміщення на релевантних ринках, яка містить цільові механізми і заходи, запропоновано напрями інституційної модернізації сфери імпортозаміщення на ринках.

Ключові слова: агропродовольчі ринки, імпорт, аналіз, тенденції, селективне імпортозаміщення, інститути

Nikishyna O.V. Analysis of Import Dependence and Institutional Support of Selective Import Substitution in Agro-Food Markets of Ukraine in Conditions of Instability. Scientific and methodical article.

The article provides a comprehensive analysis of indicators of import dependence of the national economy and agro-food markets in the context of a security approach. The trends of import consumption in the agricultural and food sectors in peacetime and wartime, the influence of imports on the functioning of relevant markets, as an analytical basis for the strategy of selective import substitution, are established. An analysis of institutional support in the sphere of import substitution was carried out; it was established that it does not have sufficient legal and instrumental support. The expediency of introducing selective import substitution as one of the directions of neo-protectionism policy is substantiated. The basic characteristics of the concept of selective import substitution in relevant markets, which contains target mechanisms and measures, have been developed, directions for institutional modernization of the sphere of import substitution in markets have been proposed.

Keywords: agro-food markets, import, analysis, trends, selective import substitution, institutions

В умовах нестабільності посилюються ризики й загрози продовольчій та зовнішньоекономічній безпеці державі, що підтверджує динаміка їх головних індикаторів. Деякі з них водночас оцінюють стан імпортозалежності економіки та її секторів, трансформаційний вплив імпортних товаропотоків на стан і динаміку розвитку ринків, у т.ч. агропродовольчих, формуючи аналітичне підґрунтя для коригування державної політики в сфері імпортозаміщення. Непрогнозований складний вплив ендегенних і екзогенних чинників на функціонування агропродовольчих ринків (далі – АПР) у воєнний і перший повоєнний період визначають необхідність проведення комплексного оцінювання сфери імпортозаміщення та вдосконалення її інституційного забезпечення на основі селективного підходу.

Дослідження, що пропонується, пов'язано зі стратегічними документами України за напрямками економічної безпеки й розвитку. Так, високий рівень імпортозалежності економіки разом із дисфункціональною структурою торговельних потоків із домінуванням в експорті сировини, а в імпорті – високотехнологічної продукції, віднесено до основних викликів і загроз зовнішньоекономічній безпеці в Стратегії економічної безпеки України на період до 2025 р. У ній зазначено, що стан зовнішньоекономічної безпеки держави протягом 2010-2019 рр. оцінювався як небезпечний (34 % від оптимального значення) [1]. Впровадження збалансованої імпортової політики для стимулювання переважно інвестиційного, а не споживчого імпорту є однією зі стратегічних цілей за напрямом 5 «Міжнародна економічна політика і торгівля» в Національній економічній стратегії на період до 2030 р [2]. Однак шляхи досягнення цієї цілі зводяться виключно до інструментів торговельного захисту, оптимізації митних

тарифних та нетарифних обмежень. Поза увагою залишилося надважливе завдання стимулювання розвитку імпортозамінних виробництв всередині держави в умовах викликів і загроз.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

Питанню теоретико-методичного та економічного забезпечення сфери імпортозаміщення в ринковому вимірі присвячені дослідження вітчизняних науковців. Так, Т. Мельник і К. Пугачевська проаналізували індикатори імпортозалежності національної економіки, визначили причини й наслідки перевищення обсягів імпорту над внутрішнім виробництвом, обґрунтували пріоритетність поєднання стратегії імпортозаміщення з експортною орієнтованістю промислового виробництва [3, 4]. Т. Осташко, В. Венгер, В. Пустовойт, В. Гуменюк, В. Олефір, О. Биконя дослідили розвиток зовнішньої торгівлі на агропродовольчих ринках, обґрунтували рекомендації щодо торговельної політики України в умовах багатополарності світової торгівлі [5]. В. Панченко дослідив форми прояву неопротекціонізму як нового інструменту зовнішньоекономічної політики на основі аналізу сучасного досвіду розвинених країн у стимулюванні економічного зростання [6].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми

Водночас потребує додаткових досліджень аналітичне забезпечення імпортої діяльності окремих секторів і ринків національної економіки,

визначення впливу імпорту на розвиток АПП, трансформація інституційного забезпечення сфери імпортозаміщення з урахуванням безпекових викликів і загроз.

Метою статті є проведення комплексного аналізу індикаторів імпортозалежності національної економіки та агропродовольчих ринків у контексті безпекового підходу, встановлення тенденцій імпортоспоживання в аграрному й продовольчому секторах у мирний і воєнний час, аналіз інституційного забезпечення сфери імпортозаміщення та розробка базисних характеристик концепції селективного імпортозаміщення, як одного з напрямів неопротекціонізму в ринковому вимірі.

Виклад основного матеріалу дослідження

Аналіз імпортозалежності економіки України та її товарних ринків, зокрема, агропродовольчих, здійснюється на допомогому системи індикаторів (табл. 1). Головним з них є коефіцієнт покриття імпорту експортом, який водночас є одним із показників зовнішньоекономічної безпеки відповідно до чинних методичних рекомендацій [7]. Його оптимальним рівнем є 1, небезпечним – 0,9, критичним – 0,85 [7]. Проведені розрахунки свідчать, що у довоєнний період значення індикатора варіювало від критичного до небезпечного (0,9) та незадовільного рівнів (0,95). У 2020-2021 рр. відбулося зростання показника на 0,12 од. порівняно з 2019 р., однак він не досягнув оптимального значення.

Таблиця 1. Динаміка індикаторів імпортозалежності економіки України, %

Індикатори	Роки							Динаміка змін (7-1)
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	
А	1	2	3	4	5	6	7	8
1. Коефіцієнт покриття імпорту експортом, од.	0,95	0,88	0,86	0,84	0,84	0,96	0,96	+0,01
2. Імпортна квота	55,2	56,2	55,9	54,0	49,3	40,3	42,0	-13,2
3. Експортна квота	52,6	49,3	48,1	45,2	41,2	38,8	40,5	-12,1
4. Частка імпорту для проміжного споживання	64,2	61,7	59,7	59,1	54,9	57,1	59,2	-5,0
5. Частка імпорту для кінцевого споживання	26,6	26,2	28,5	28,5	33,5	32,5	29,8	+3,2
6. Частка імпорту для валового нагромадження капіталу	9,1	12,1	11,8	12,4	11,6	10,4	11,0	+1,9
7. Імпортомісткість виробництва	28,21	27,25	26,58	25,38	21,74	19,19	20,15	-8,1

Джерело: складено автором за матеріалами [8]

У воєнний період відбулося зниження коефіцієнту покриття імпорту експортом у ринковій економіці до 0,68 од. в 2022 р. та 0,58 од. в 2023 р. (рис. 1), що обумовлено тенденцією зменшення вітчизняного експорту на фоні зростання імпортних товаропотоків (у 2022 р. ланцюговий індекс експорту склав 0,84, імпорту – 1,19; у 2023 р. ці показники досягли 1,01 і 1,19 пункти відповідно).

В умовах війни від'ємне сальдо зовнішньої торгівлі України зросло порівняно з 2021 р. в 10,3 рази, у 2023 р. – у 16,3 рази; у % до ВВП воно склало -16,5 % в 2022 р. і -20,9 % в 2023 р. (див.

рис. 1). При цьому імпортна квота (відношення обсягу імпорту до ВВП) у перший рік війни зростає на 10% (до 52%), потім скоротилася на 2,5%. Експортна квота за 2022-2023 рр. зменшилася на 5,1 і 6,8% відповідно. Відмінними рисами зовнішньої торгівлі в умовах війни є тенденція скорочення експортних товаропотоків (на 16%) на фоні зростання імпорту (на 19%), одномоментне падіння коефіцієнту покриття імпорту експортом, різке зростання від'ємного сальдо зовнішніх потоків, 10 %-ве збільшення імпортої квоти в 2022 р., стійке зменшення експортної квоти.

Слід відзначити, що в довоєнний період динаміка імпоротної квоти характеризувалася відносною стабільністю в межах двох часових періодів: (1) 2015-2018 рр., коли середнє значення індикатора складало 55,3%; (2) 2019-2021 рр., коли

середній рівень досягав 43,9% (див. табл. 1). У 2021 р. порівняно з 2015 р. величина імпоротної квоти скоротилася на 13,2%. У 2022 р. знижувальний тренд змінився на зростаючий з незначним скороченням в 2023 р. (див. рис. 1).

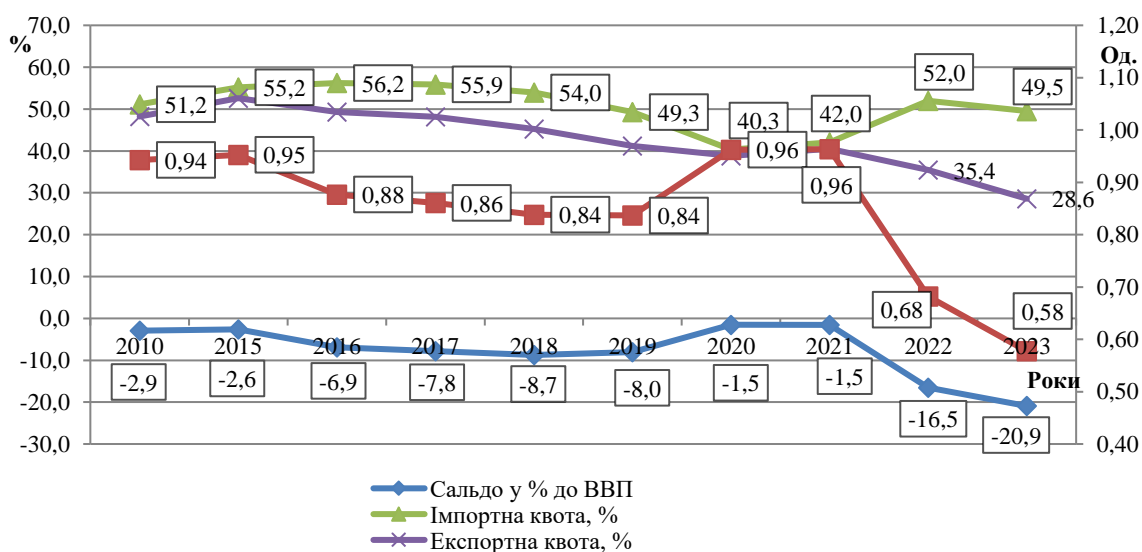

Рисунок 1. Динаміка індикаторів зовнішньої торгівлі України у мирний і воєнний періоди, %*
Джерело: складено автором за матеріалами [8]

Національні рахунки України дозволяють визначити структуру використання імпорту на проміжне, кінцеве споживання та валове нагромадження капіталу в економіці в цілому та її секторах. За розрахунками, в 2021 р. частка імпорту для проміжного споживання складала 59,2%, зменшившись порівняно з 2015 р. на 5% (див. табл. 1). Значення індикатора свідчить про істотний рівень імпортозалежності національної економіки від імпортних товаропотоків, зокрема, паливно-енергетичних, хімічної та машинобудівної продукції. За досліджуваний період частка імпорту для кінцевого споживання, в якому домінує споживання сектору домашніх господарств, зростає з 26,6% до 29,8% (на 3,2%), що є індикатором імпортного вектору в структурі споживання. Найважливіша тенденція до посилення імпорту товарів для кінцевого споживання в Україні (з 20,9% в 2010 р. [3] до 29,8% в 2021 р.) за одночасного скорочення імпорту сировини, матеріалів і комплектуючих для проміжного споживання в виробництві (з 68,1% в 2010 р. [3] до 59,2% в 2021 р.) свідчить про втрати доданої вартості, яка є головним ресурсом відновлення держави. У воєнний і повоєнний періоди очікуваною є продовження цієї негативної тенденції та послаблення відтворювальної спроможності національної економіки.

Питома вага імпорту для валового нагромадження капіталу складала 11% в 2021 р., збільшившись порівняно з 2015 р. на 1,9%. На думку Т. Мельник і К. Пугачевської, незначна частка імпорту товарів у валовому нагромадженні, який є основою інноваційного розвитку і детермінантною модернізаційних зрушень у ринковій економіці, є свідченням використання у

виробництві технічно застарілого обладнання та інноваційного регресу в імпорті товарів до України [3, 4]. У 2007 р. величина індикатора досягала 21,4% [3]. Тенденція до подвійного скорочення імпорту для нагромадження капіталу негативно впливає на інноваційний розвиток ринкової економіки та її секторів.

У звітному році імпортомісткість виробництва складала 20,2%, зменшившись порівняно з 2015 р. на 8,1% (див. табл. 1). Така тенденція обумовлена, зокрема, зростанням імпорту товарів для кінцевого споживання в Україні. У 2010 р. індикатор складав 30,6% за рахунок більшого обсягу імпорту для проміжного споживання [3].

Кожний сектор економіки та товарний ринок має свої особливості імпоротної діяльності та специфічну структуру внутрішнього використання імпорту. Для комплексного аналізу тенденцій імпортозалежності АПР України розраховуємо головні індикатори в розрізі сільського господарства та харчової промисловості, які ототожнюють сировинний і переробний сектори релевантного ринку. Результати проведених розрахунків узагальнено в табл. 2.

Характерною особливістю аграрного сектору є високий рівень коефіцієнту покриття (6,26 од. в 2021 р.), низький рівень імпоротної квоти (11,6%) та високий рівень експортної квоти, що свідчить про домінуючу експортну орієнтованість сектору та його низьку залежність від імпортних товаропотоків. За досліджуваний період динаміка змін цих індикаторів була незначною (див. табл. 2). У 2023 р. коефіцієнт покриття зменшився на 2,5 од. і склав 3,8 од., однак залишився найвищим серед секторів та економіки в цілому (рис. 2).

Таблиця 2. Динаміка індикаторів імпортозалежності аграрного сектору України, %

Індикатори	Роки							Динаміка змін (7-1)
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	
А	1	2	3	4	5	6	7	8
1. Коефіцієнт покриття імпорту експортом, од.	5,13	4,58	5,11	5,01	5,65	4,98	6,26	+1,1
2. Імпортна квота	14,5	16,3	15,8	14,8	16,4	16,1	11,6	-2,9
3. Експортна квота	74,4	74,7	80,6	74,1	92,5	80,2	72,9	-1,5
4. Частка імпорту для проміжного споживання	50,8	57,7	57,4	55,7	49,1	45,1	43,6	-7,2
5. Частка імпорту для кінцевого споживання, %	44,9	38,8	39,1	40,3	47,2	51,7	52,5	+7,6
6. Частка імпорту для валового нагромадження капіталу	4,3	3,5	3,5	3,9	3,6	3,2	3,9	-0,4
7. Імпортомісткість виробництва	6,90	8,41	8,10	6,63	7,22	6,28	5,08	-1,8

Джерело: складено автором за матеріалами [8]

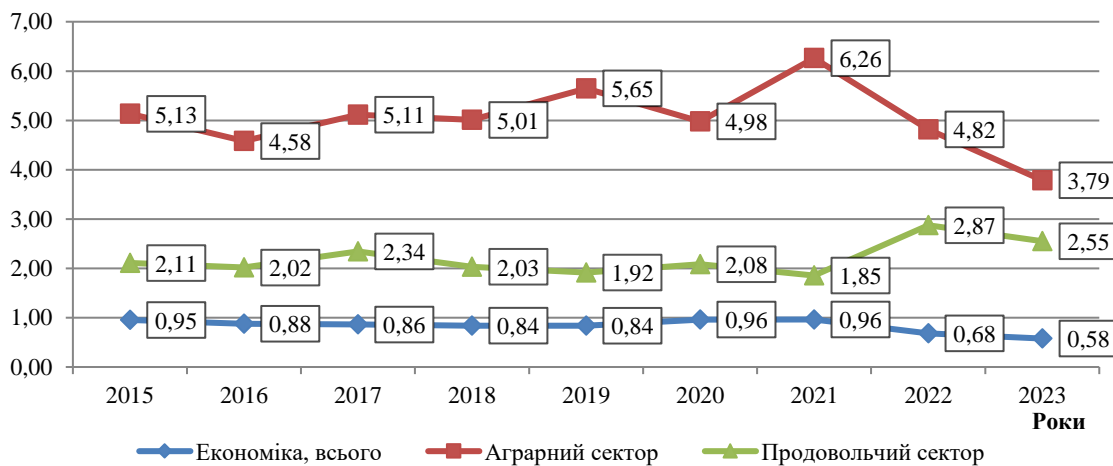

Рисунок 2. Динаміка коефіцієнту покриття імпорту експорту в аграрному та продовольчому секторах економіки України, од.

Джерело: складено автором за матеріалами [8]

Частка імпорту для проміжного споживання аграрного сектору в 2021 р. склала 43,6%, зменшившись порівняно з 2015 р. на 7,2% (див. табл. 2). Натомість зросла на 7,6% питома вага імпорту товарів для кінцевого споживання, яка у звітному році досягла 52,5%, що на 23% вище загальноекономічного індикатора (див. табл. 1). Частка імпорту для нагромадження капіталу є мізерною (3,9%) та значно нижчою за середній показник по економіці (11%). Імпортомісткість сільськогосподарського виробництва складає 5,1% та перманентно зменшується.

У воєнний час для аграрного сектору притаманна загальна тенденція перевищення темпів скорочення експорту (на 20,6% у 2023 р. порівняно з 2021 р.) над темпами зниження імпорту (на 10,2%), обумовлена, зокрема, динамікою експорту зернових потоків. Водночас індикатори зовнішньої торгівлі значно варіюють у залежності від певних товарних груп (таблиця 3). Так, у групі I «Живі тварини» найвищі коефіцієнти покриття в 2023 р. мали м'ясо та м'ясні субпродукти (6,32 од.) і молоко й молочні продукти (1,39 од.). Експорт цих товарів збільшився на 5,5% і 6,6% відповідно,

що дозволило змінити негативне сальдо групи I в 2021 р. на позитивне і збільшити коефіцієнт покриття на 0,18 од.

У групі II «Продукти рослинного походження» найвищий коефіцієнт покриття імпорту експортом був притаманний зерновим культурам (69,58 од.), олійним культурам (6,86 од.) та борошномельно-круп'яній продукції (6,07 од.). Експорт двох останніх товарів зріс у 2023 р. на 15,8% і 6,1% на фоні скорочення імпортих товаропотоків, що є позитивною тенденцією. Водночас у складі групи II від'ємне сальдо зовнішньої торгівлі мали багато рослинних продуктів (див. табл. 3), зокрема, овочі, імпорт яких зріс на 49,1% порівняно з 2021 р. (найвищий показник серед товарів). Від'ємне сальдо для овочів зросло на 4,8 р. і склало в 2023 р. 259,9 тис. дол., коефіцієнт покриття зменшився вдвічі. У довоєнний період частка експорту товарних груп I-II у загальнодержавному експорті досягала 40,7%, у воєнний – 60,8%; частка імпорту є незначною і складає близько 11% (Кп – коефіцієнт покриття імпорту експортом, од. БКП – борошномельно-круп'яна промисловість.).

Таблиця 3. Динаміка сальдо зовнішньої торгівлі за товарними групами аграрного сектору, млрд. дол. США

Товарні групи УКТЗЕД	2021 р.		2022 р.		2023 р.		Темп росту, 2023 у % до 2021 р.	
	Сальдо	Кп. од.	Сальдо	Кп. од.	Сальдо	Кп. од.	Експорт	Імпорт
I. Живі тварини	-248,8	0,84	296,6	1,25	21,5	1,02	101,3	84,2
02. М'ясо та їстівні субпродукти	631,0	3,94	713,8	4,40	751,2	6,32	105,5	65,8
03. Риба й ракоподібні	-817,9	0,07	-585,1	0,07	-779,8	0,03	41,6	91,8
04. Молоко та молочні продукти	-6,0	0,98	203,9	1,82	113,3	1,39	106,6	75,5
II. Продукти рослинного походження	13407,5	7,29	11545,7	6,99	9603,9	5,55	75,4	99,2
06. Живі дерева та інші рослини	-65,6	0,11	-43,6	0,10	-39,78	0,09	48,8	59,3
07. Овочі	-53,8	0,79	-249,8	0,29	-259,9	0,30	57,7	149,1
08. Їстівні плоди та горіхи	-467,5	0,44	-349,8	0,47	-555,2	0,32	69,7	97,2
09. Кава, чай	-250,8	0,06	-264,0	0,04	-282,8	0,04	70,7	110,3
10. Зернові культури	12177	74,32	8954,5	59,27	8187,2	69,58	67,3	71,9
11. Продукція БКП	89,2	2,51	96,1	3,22	131,5	6,07	106,1	43,9
12. Насіння і плоди олійних культур	1985,8	5,42	3398,5	10,46	2408,3	6,86	115,8	91,5
Всього товарні групи I-II	19961	3,58	17349	3,87	15047	3,16	79,4	89,8
у % до загального експорту/імпорту	40,71 / 10,64		53,0 / 10,9		60,8 / 10,9		X	

Джерело: складено автором за матеріалами [8]

Динаміка індикаторів імпортозалежності харчової промисловості України в довоєнний період наведена в табл. 4. Характерною особливістю продовольчого сектору є достатній коефіцієнт покриття, значний рівень імпортової квоти (вдвічі вище середнього значення по економіці – див. табл. 1), високий рівень експортної квоти (вище аграрного сектору) з

різким зниженням у 2021 р. на 16,9%. У 2022 р. коефіцієнт покриття експорту імпортом зріс на 1 од. і склав 2,87 од., у 2023 р. він скоротився на 0,32 од. За досліджуваний період рівень індикатора в продовольчому секторі був вищим загальнодержавного, але меншим за показник для аграрного сектору економіки (див. рис. 2).

Таблиця 4. Динаміка індикаторів імпортозалежності продовольчого сектору України, %*

Індикатори	Роки							Динаміка змін (7-1)
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	
A	1	2	3	4	5	6	7	8
1. Коефіцієнт покриття імпорту експортом, од.	2,11	2,02	2,34	2,03	1,92	2,08	1,85	-0,3
2. Імпортна квота	92,0	101,7	94,3	106,9	105,5	91,2	93,4	+1,4
3. Експортна квота	193,8	205,0	221,0	217,3	202,1	190,1	173,2	-20,6
4. Частка імпорту для проміжного споживання	20,5	20,6	23,1	22,4	14,9	13,6	14,2	-6,3
5. Частка імпорту для кінцевого споживання, %	79,5	79,4	76,9	77,6	85,6	87,3	86,8	+7,3
6. Частка імпорту для валового нагромадження капіталу	0,0	0,0	0,0	0,0	-0,5	-0,9	-1,0	-1,0
7. Імпортомісткість виробництва	14,74	22,75	34,82	40,92	36,17	40,34	48,81	+34,1

Джерело: складено автором за матеріалами [8]

За 2015-2021 рр. частка імпорту продуктів харчування для кінцевого споживання зросла на 7,3% і склала в звітному році 86,8%. Натомість питома вага імпортованих товарів для проміжного споживання зменшилася на 6,3% і досягла всього 14,2%, що значно нижче середнього рівня по економіці (59,2%). Від'ємне значення частки імпорту для валового нагромадження капіталу є наслідком зміни запасів матеріальних оборотних коштів (див. табл. 4). Особливістю продовольчого сектору є зростання імпортомісткості виробництва

з 14,7% в 2015 р. до 48,8% в 2021 р. (на 34,1%), що обумовлено, зокрема, вищими темпами росту імпорту порівняно з темпами росту (зниження) проміжних витрат. Так, у 2021 р. порівняно з попереднім роком імпортомісткість виробництва продуктів харчування зросла на 8,5% за рахунок збільшення обсягів імпорту для проміжного споживання на 31,6% за одночасного скорочення проміжних витрат на 8,7% [2]. На відміну від аграрного сектору, динаміка змін деяких

індикаторів імпортозалежності харчової промисловості була суттєвою.

Особливості зовнішньої торгівлі окремих товарних груп продовольчого сектору в воєнний період відображають дані таблиці 5 (Кп – коефіцієнт покриття імпорту експортом, од. ХП – харчова промисловість). Загальною тенденцією цього сектору є перевищення темпів скорочення експорту (-17,6%) над темпами зниження імпорту (-13,0%) в 2023 р. порівняно з 2021 р. Водночас для

товарної групи III «Жири та олії» притаманне зворотна тенденція і зростання коефіцієнту покриття на 7 од. до 22,85 од. в 2023 р. Від'ємне сальдо зовнішньої торгівлі групи III «Готові харчові продукти», яке мало місце в 2022 р., у наступному році змінилося на позитивне з одночасним зростанням коефіцієнту покриття, що є наслідком збільшення експорту продовольчих товарів з доданою вартістю на фоні існуючих обмежень аграрного експорту до країн ЄС.

Таблиця 5. Динаміка сальдо зовнішньої торгівлі за товарними групами продовольчого сектору, млрд. дол. США

Товарні групи УКТЗЕД	2021 р.		2022 р.		2023 р.		Темп росту, 2023 у % до 2021	
	Сальдо	Кп, од.	Сальдо	Кп, од.	Сальдо	Кп, од.	Експорт	Імпорт
III. 15. Жири та олії	6593,2	15,85	5654,7	20,24	5401,9	22,85	80,3	55,7
IV. Готові харчові продукти	210,1	1,06	-148,2	0,94	19,56	1,01	86,4	90,9
16. Продукти з м'яса, риби	-153,4	0,16	-111,8	0,22	-129,4	0,25	147,5	94,4
17. Цукор і кондитерські вироби з цукру	74,97	1,44	229,4	4,27	496,0	5,94	241,9	58,5
18. Какао та продукти з нього	-218	0,51	-99,4	0,60	148,9	0,57	87,0	77,8
19. Готові продукти із зерна	123,6	1,42	5,43	1,02	53,9	1,21	75,8	89,5
20. Продукти переробки овочів	-61,2	0,77	7,56	1,04	-79,1	0,72	99,5	106,4
21. Різні харчові продукти	-383,9	0,32	-295,6	0,29	316,3	0,33	88,7	84,4
22. Алкогольні і безалкогольні напої	-408,8	0,43	-285,1	0,42	-435,9	0,39	91,2	99,9
23. Залишки і відходи ХП	1386,4	5,00	720,1	2,99	986,7	3,40	80,6	118,5
24. Тютюн	-149,5	0,75	-318,8	0,30	407,6	0,17	19,0	82,0
Всього продовольчий сектор	6803,3	2,69	55064,9	2,87	5421,42	2,55	82,4	87,0
у % до загального експорту/імпорту	15,9 / 5,52		19,14 / 5,31		24,65 / 5,51		X	

Джерело: складено автором за матеріалами [8]

В умовах війни значно зросли експортні товаропотоки вітчизняного цукру та кондитерських виробів з нього (у 2,4 рази порівняно з 2021 р.), а також м'ясні продукти (на 47,5%), залишки й відходи харчової промисловості (на 18,5%); коефіцієнти покриття для цих товарів теж мали зростаючу динаміку (див. табл. 5). Водночас імпорт продуктів переробки овочів збільшився на 6,4%, у 2023 р. ця товарна група мала від'ємне сальдо зовнішньої торгівлі – 79,1 тис. дол. Також від'ємне сальдо притаманне таким товарам, як алкогольні й безалкогольні напої, продукти із м'яса та риби. У довоєнний період частка експорту товарних груп II-III у загальнодержавному експорті досягала 15,9%, у воєнний – 24,6%; частка імпорту є незначною і складає близько 5,5%. Загалом питома вага експорту товарів за УКТЗЕД 1-24 у загальному експорті країни досягла в 2023 р. 85,45%, збільшившись порівняно з 2021 р. на 28,8%, що свідчить про значний експортний потенціал АПП та необхідність його структурних

змін у напрямі нарощування частки експорту переробних товарів з доданою вартістю.

Проведені розрахунки на основі даних Державної служби статистики України дозволяють здійснити порівняльний аналіз головних показників імпортової діяльності суміжних і пов'язаних секторів АПП (табл. 6). За показником імпортомісткості виробництва в ринковій системі найвищий рівень притаманний сектору виробництва хімічних речовин (73,8%), у т.ч. мінеральних добрив, які займають у структурі виробничої собівартості агропродукції близько 15% і значно впливають на її ціну; друге місце посідає продовольчий сектор (40,3%) зі зростаючою динамікою індикатора (на 26%). Для всіх релевантних секторів напрям змін структури використання імпорту за 2015-2021 рр. є однаковим: нарощування частки імпорту для кінцевого споживання за рахунок зменшення його частки для промислового споживання. Наслідком таких змін є втрати доданої вартості в ринковій системі та посилення безпекових загроз.

Таблиця 6. Показники імпортової діяльності деяких секторів економіки України, %

Сектори	Імпортомісткість виробництва		Частка імпорту для промислового споживання		Частка імпорту для кінцевого споживання		Частка імпорту для валового нагромадження капіталу	
	2015	2021	2015	2021	2015	2021	2015	2021
Економіка, всього, у т.ч.	30,6	20,2	68,1	59,2	20,9	29,8	9,1	11,0
1. Аграрний сектор	6,9	6,3	50,8	43,6	44,9	51,7	4,3	3,9
2. Продовольчий сектор	14,7	40,3	20,5	14,2	79,5	87,3	0,0	-1,0
3. Торговельний сектор	0,8	0,4	98,3	97,7	1,7	2,3	0,0	0,0
4. Виробництво хімічних речовин і хімічної продукції	77,4	73,8	97,7	89,0	4,0	11,1	-1,7	-0,1

Джерело: складено автором за матеріалами [8]

Найвищий рівень питомої ваги імпорту для промислового споживання притаманний торговельному та хімічному секторам (98 і 89% відповідно). У продовольчому секторі частка імпорту для кінцевого споживання в 2021 р. була найбільшою серед релевантних секторів (87,3%) та мала зростаючу динаміку (див. табл. 6). Аграрний сектор мав найвищу питому вагу імпорту для нагромадження капіталу (3,9%); в інших секторах рівень індикатора досягав нульового або від'ємного значення за рахунок зміни матеріальних оборотних коштів. Аналіз впливу імпорту на розвиток різних секторів агропродовольчого ринку дозволяє їх структурувати на сировинні (аграрний), споживчоорієнтовані (продовольчі) та матеріаловиробляючі (хімічний). Показники імпортової діяльності ринкових секторів доцільно враховувати в ході обґрунтування напрямів та інструментів доступу товарів на внутрішній ринок, розробці програм імпортозаміщення, методик оцінювання ефективності регулювання імпорту в повоєнний період.

На думку авторів, посилення виробничої залежності секторів від імпорту пов'язане з тим, що на одному з рівнів ринкового ланцюга суб'єкт не готовий відреагувати на попит за допомогою технологічної модернізації. Головною причиною імпортозалежності національної економіки є недостатня інвестиційна активність, відмова від реалізації модернізаційних проектів і неефективна реакція на приріст внутрішнього попиту [3].

Наслідком існуючих змін структури використання імпорту в секторах товарних ринків (див. табл. 6) та зростання частки імпорту для кінцевого споживання є збільшення імпорту агропродовольчих товарів у роздрібній торговельній мережі (табл. 7). Так, за 2005-2021 рр. частка імпортованих продовольчих товарів зросла з 9,1% до 46,9% (на 17,4%), непродовольчих – з 42,4% до 65,5% відповідно. У торговельному секторі агропродовольчих ринків варто зазначити значне посилення імпортової складової у таких групах товарів, як молочні продукти (на 9,4% в 2021 р. порівняно з 2015 р.), харчові олії та жири (на 10,6%), крупи (на 12,9%), фрукти та овочі (на 17%), алкогольні напої (на 12,8%), у т.ч. вина (на 18,9%), тютюнові вироби (на 20,5%). Серед товарних груп найбільш високий рівень імпорту в

роздрібній торгівлі припадає на вина (53,9% в 2021 р.), свіжі фрукти та овочі (52,5%), коньяк (36,8%), перероблені фрукти та овочі (30,5%), кава (32,2%) й тютюнові вироби (26,6%). За досліджуваний період майже всі групи товарів (окрім кави та інших продуктів) мали зростаючу динаміку.

Слід відзначити, що частка продажу імпортованих продовольчих товарів через торговельну мережу підприємств є одним із індикаторів продовольчої безпеки України відповідно до діючих методичних рекомендацій. Його оптимальним рівнем є 12%, незадовільним – 20%, небезпечним – 23%, критичним – 25% [1]. У 2019-2021 р. значення індикатора для всієї продовольчої групи товарів знаходилося в інтервалі між незадовільним і небезпечним рівнем (див. табл. 7).

У воєнний період, враховуючи тенденцію збільшення імпортованих товаропотоків та зниження коефіцієнту покриття імпорту експортом (див. рис. 2), очікуваною є подальша зростаюча динаміка індикатора, що свідчить про посилення загроз продовольчій безпеці держави. Фізична доступність продовольства не гарантує його економічну доступність в умовах зменшення доходів населення та рівня його зайнятості. Згідно консенс-прогнозу Міністерства економіки України на 2024-2027 рр., зuboжіння переважної частини населення є одним із вагомим внутрішніх ризиків відновлення економіки (інтегральна оцінка складає 9 балів), як і посилення неплатоспроможності ринкових суб'єктів [9]. Негативні зміни в структурі споживчого попиту можуть призвести до спрощення імпорту товарів, зниження його якості й технологічності, що гальмуватиме досягнення модернізаційних цілей повоєнного відродження держави [10].

Значна частка імпортової складової в роздрібних продажах тих товарів, для виробництва яких Україна має достатній природно-ресурсний потенціал (зокрема, молочні та макаронні продукти, крупи, харчові олії й жири, фрукти й овочі – як свіжі, так і перероблені, алкогольні напої тощо – табл. 7), є свідченням, з одного боку, значних втрат доданої вартості в АПР, з іншого, відсутності збалансованої політики імпортозаміщення в ринковому вимірі.

Таблиця 7. Частка продажу імпортованих продовольчих товарів через роздрібну торговельну мережу України, %

Товари	Роки									Динаміка змін	
	2005	2010	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	(9-1)	(9-3)
А	1	2	3	4	5	6	7	8	9		
Усі товари	29,5	35,7	41,9	44,2	47,7	46,8	47,6	46,6	46,9	+17,4	+5,0
1. Продовольчі товари, всього, у т.ч.:	9,1	11,8	14,8	15,2	17,8	18,6	20,0	20,6	22,4	+13,3	+7,6
1.1. М'ясо	3,1	2,9	7,4	5,8	4,4	3,5	2,9	3,5	3,8	+0,7	-3,6
1.2. М'ясні продукти	3,1	3,0	5,5	5,1	6,3	5,9	6,8	6,1	7,6	+4,5	+2,1
1.3. Молочні продукти	5,5	5,5	6,5	5,4	9,6	10,4	10,6	13,2	15,9	+10,4	+9,4
1.4. Харчові олії та жири	5,2	5,2	3,6	5,4	7,1	7,1	13,5	15,5	14,2	+9,03	+10,6
1.5. Хлібобулочні та борошняні кондитерські вироби	5,8	5,4	6,3	6,7	4,9	4,7	7,1	7,9	8,0	+2,2	+1,65
1.6. Вироби макаронні	11,2	20,2	21,7	22,7	25,1	27,1	34,2	27,1	20,7	+9,5	-1,0
1.7. Крупи	7,0	6,5	7,8	7,4	7,4	7,9	20,1	20,3	20,7	+13,7	+12,9
1.8. Фрукти та овочі, свіжі у т.ч. овочі свіжі	21,4	24,3	35,5	37,9	43,7	42,7	53,8	52,8	52,5	+31,1	+17,0
1.9. Фрукти та овочі, перероблені	0,0	0,0	34,9	36,1	32,8	34,5	30,2	30,0	30,5	X	-4,4
1.10. Алкогольні напої, всього	7,9	12,6	19,5	19,5	22,5	24,7	26,6	28,9	32,3	+24,4	+12,8
у т.ч. вина	14,2	21,3	35,0	36,0	37,9	42,4	47,9	52,2	53,9	+39,7	+18,9
коньяк	15,3	17,7	19,6	19,0	20,1	22,9	34,4	33,8	36,8	+21,5	+17,2
1.11. Напої безалкогольні	13,5	9,3	7,0	6,1	8,3	8,3	10,2	11,2	12,9	-0,6	+5,9
1.12. Кава	41,9	50,7	54,9	55,0	57,8	59,8	34,2	31,4	32,2	-9,7	-22,7
1.13. Чай	35,7	32,8	30,0	28,2	26,0	23,9	27,1	23,0	24,1	-11,6	-5,9
1.14. Тютюнові вироби	6,5	6,9	6,1	5,4	11,9	13,0	14,3	13,0	26,6	+20,1	+20,5
1.15. Інші продовольчі товари	18,8	18,1	21,6	22,9	14,5	15,7	18,2	17,7	16,3	-2,5	-5,3
2. Непродовольчі товари, всього	42,4	50,0	60,7	64,4	67,4	68,3	68,0	67,1	65,5	+23,1	+4,8
2.1. Текстильні товари	54,9	50,0	60,7	64,4	74,1	71,3	65,4	64,5	66,5	+11,6	+5,8

Джерело: складено автором за матеріалами [8]

Держава зайняла пасивну позицію в регулюванні імпортованих товаропотоків, що поступово призводить до втрати окремими секторами економіки конкурентоспроможності навіть на внутрішньому ринку [3]. Виникає потреба в зниженні імпортозалежності стратегічних ринків, у т.ч. агропродовольчих, забезпеченні позитивного впливу імпорту на виробництво, як підґрунтя для розбудови повоєнної економіки.

Інституційне забезпечення процесів імпортозаміщення в національній економіці в мирний і

воєнний час узагальнено в табл. 8. В Україні з метою оптимізації процедур імпортозаміщення ведеться Державний реєстр імпортозаміщення та кооперації у стратегічних галузях промисловості (оборонно-промисловий комплекс, авіаційна, космічна, машинобудівна, металургійна, хімічна галузі) [11]. Також створено Міжвідомчу координаційну комісію для організації діяльності з імпортозаміщення та кооперації суб'єктів господарювання в стратегічних галузях промисловості [12].

Таблиця 8. Інституційне забезпечення процесів імпортозаміщення в Україні*

Назва документу	Головні положення
1	2
1. Національна економічна стратегія на період до 2030 р. Постанова КМУ від 3 березня 2021 №179.	Напрямок 5 «Міжнародна економічна політика і торгівля», стратегічна ціль 4 «Запровадження збалансованої імпоротної політики з комплексною оцінкою потенційного впливу, яка б стимулювала переважно інвестиційний, а не споживчий імпорт». Шляхи досягнення стратегічної цілі: 1) застосування інструментів торговельного захисту; 2) оптимізація митних тарифних та нетарифних обмежень.
2. Стратегія економічної безпеки України на період до 2025 р. Указ Президента України від 11 серпня 2021 р. №347/2021	Основними викликами та загрозами у сфері зовнішньоекономічної безпеки є: — дисфункціональна структура торговельних потоків із перевалюванням в експорті сировини, а в імпорті - високотехнологічної продукції; — високий рівень імпортозалежності економіки; — збільшення кількості протекціоністських заходів, які застосовують іноземні держави, зокрема, щодо українських товарів.

Продовження таблиці 8

1	2
3. Порядок формування і ведення Державного реєстру імпортозаміщення та кооперації у стратегічних галузях промисловості. Постанова КМУ від 30 січня 2019 р. № 127.	Визначає механізм формування і ведення Державного реєстру імпортозаміщення та кооперації у стратегічних галузях промисловості оборонно-промислового комплексу, авіаційна, космічна, машинобудівна, металургійна, хімічна галузі. Реєстр ведеться з метою оптимізації процедур імпортозаміщення та сприяння розвитку кооперації підприємств та організацій у стратегічних галузях промисловості та є базою даних користувачів промислової продукції, поставки якої на територію України повністю або частково зупинені або щодо якої є потреба в імпортозаміщенні
4. Положення про Міжвідомчу координаційну комісію з питань імпортозаміщення. Постанова КМУ від 4 квітня 2018 р. № 251	Основними завданнями Комісії є: — підготовка пропозицій щодо формування і реалізації державної політики імпортозаміщення; — підготовка пропозицій до стратегічних та програмних документів щодо забезпечення впровадження пріоритетів розвитку сфери імпортозаміщення; — підготовка пропозицій щодо удосконалення нормативно-правової бази у сфері імпортозаміщення; — визначення заходів, спрямованих на задоволення потреб внутрішнього ринку в продукції українського виробництва та підвищення інвестиційної привабливості підприємств стратегічних галузей промисловості.
5. Стратегія розвитку АПК України до 2033 року. Мінагрополітики України, червень 2023 р.	Визначає головні напрями імпортозаміщення на агропромислових ринках, а саме: заміщення імпорту насіння (0,4 млрд. дол.), засобів захисту рослин (1,1 млрд. дол.), азотних і комплексних добрив (0,5 і 1,0 млрд. дол.), сільськогосподарської техніки (1,2 млрд. дол.)
6. Проект Плану відновлення України: Нова аграрна політика Липень 2022 р.	Ключові виклики: швидке відновлення, формування нових економічних ланцюгів та підтримка конкурентоздатного функціонування галузі переробки; досягнення оптимального рівня фізичної та економічної продовольчої безпеки. Ключові обмеження: відсутність дієвих інструментів підвищення конкурентоспроможності, структурної перебудови та економічної стійкості для суб'єктів галузі АПК в цілому.
7. План для Ukraine Facility 2024-2027. Затверджений КМУ 18 березня 2024 р.	Агропродовольчий сектор віднесено до пріоритетних секторів, що можуть забезпечити швидке економічне зростання. Завдання: удосконалення інституційної та нормативної бази, підтримка ланцюгів створення вартості, відновлення та модернізація після війни, а також інтеграція з європейськими ринками. 6 реформ і 9 індикаторів. Ефект: покращення продуктивності агропродовольчого сектору, зростання експорту, створення нових робочих місць, забезпечення стійкості та безпеки харчових продуктів, а також сприяння екологічному виробництву.

Джерело: складено автором за матеріалами [1, 2, 10-15]

Значний потенціал імпортозаміщення мають агропромислові ринки України. У червні 2023 р. Міністерство аграрної політики та продовольства розробило Стратегію розвитку агропромислового комплексу України до 2033 р., яка спрямована на повну вертикальну інтеграцію й локалізацію та імпортозаміщення. Цим документом передбачено заміщення імпортованих харчових продуктів на внутрішньому ринку. Стратегія визначає головні напрями селективного імпортозаміщення на агропромислових ринках, а саме: заміщення імпорту насіння (0,4 млрд. дол.), засобів захисту рослин (1,1 млрд. дол.), азотних і комплексних добрив (0,5 і 1,0 млрд. дол.), сільськогосподарської техніки (1,2 млрд. дол.) [13]. Також потенціал імпортозаміщення мають ринки продовольчих товарів, для виробництва яких в Україні наявні необхідні ресурси, зокрема, виноробної, м'ясо-молочної, макаронної продукції.

У Плані відновлення України сільське господарство віднесено до пріоритетних секторів для нарощування доданої вартості, які мають стати рушіями повоєнного відродження економіки. Національною програмою 8 «Розвиток секторів економіки з доданою вартістю» передбачено

модернізацію сфери переробки агросировини відповідно до принципів Зеленої угоди ЄС та розвиток сільськогосподарської продукції з доданою вартістю (овочі, фрукти, ягоди, насіння) [10]. У Плані відновлення акцент зміщено на розбудову подовжених ланцюгів доданої вартості та їх інтеграцію до ринків ЄС. Завдання імпортозаміщення не виділено окремим пунктом, водночас у матеріалах «Нової аграрної політики» серед ключових викликів та обмежень АПК зазначено «відсутність дієвих інструментів підвищення конкурентоспроможності сектору». Першою стратегічною ціллю визначено економічну трансформацію АПК для збереження її економічного потенціалу [14]. Відтак, питання імпортозаміщення частково може бути вирішеним шляхом підвищення конкурентоспроможності ринкових суб'єктів на внутрішньому та зовнішньому ринках.

У Плані для Ukraine Facility агропродовольчий сектор віднесено до пріоритетних з огляду на значний потенціал у виробництві та експорті продукції. Основні напрями реформ мають забезпечити сталий розвиток сектору, підвищення його конкурентоспроможності, адаптацію до

європейських стандартів, а також сприяння переходу на продукцію з вищою доданою вартістю [15]. Завдання імпортозаміщення не входить до цільових орієнтирів Плану.

На підставі проведеного інституційного аналізу (див. табл. 8) можна констатувати, що питання імпортозаміщення в національній економіці та її секторах не отримало достатнього нормативно-правового та інструментального забезпечення. В формальних інститутах воєнного періоду одним із завдань постає підвищення конкуренто-

спроможності АПР, яке опосередковано може частково вирішити проблему імпортозаміщення на стратегічних ринках. Загалом цільовий вектор інтеграції з європейськими ринками актуалізував завдання розширення експорту товарів АПР та виходу на вищі рівні ланцюга створення вартості, залишивши поза увагою вплив імпорту на стан внутрішніх ринків, економічну й продовольчу безпеку держави в умовах нестабільності (таблиця 9) (ЗЕБ – зовнішньоекономічна безпека).

Таблиця 9. Тенденції імпортозалежності економіки України та її секторів в умовах нестабільності*

Сектори	Мирний період	Воєнний період
Економіка в цілому	<ol style="list-style-type: none"> 1. За 2015-2021 р. коефіцієнт покриття імпорту експортом був відносно стабільним, варіював в межах 0,84-0,96 од. 2. Тенденція зниження імпоротної квоти на 13,2%, експортної квоти – на 12,1%. 3. Скорочення частки імпорту для проміжного споживання (на 5%) на фоні зростання частки імпорту товарів для кінцевого споживання (на 3,2%) 4. Незначна частка імпорту для валового нагромадження капіталу 	<ol style="list-style-type: none"> 1. У 2022 р. коефіцієнт покриття скоротився на 0,28 од., у 2023 р. – на 0,1 од. 2. Імпортна квота зросла на 10% в 2022, від’ємне сальдо зовнішньої торгівлі збільшилося в 16,3 рази і склало -20,9% від ВВП у 2023. 3. Подальше скорочення експортної квоти (на 5,1%). 4. Продовження тенденції зростання імпорту для кінцевого споживання, втрати доданої вартості в ринковій економіці
Аграрний сектор	<ol style="list-style-type: none"> 1. За 2015-2021 рр. коефіцієнт покриття варіював в межах 5,1-6,3 од. 2. Деякі товари мали коефіцієнт покриття менше 1 (молоко, овочі, плоди, живі дерева й рослини, риба). 3. Тенденція зниження імпоротної квоти на 2,9%, експортної – на 1,5%. 4. Структурні зміни в використанні імпорту: скорочення частки для проміжного споживання (на 7,2) та її зростання для кінцевого (на 7,6%) 5. Відносно невисока імпортомісткість виробництва (5,1%) 6. Наявність імпорту для валового нагромадження капіталу (3,9%) 	<ol style="list-style-type: none"> 1. У 2022 р. коефіцієнт покриття скоротився до 4,8 од., у 2023 – до 3,8 од. 2. Для певних товарів індикатор значно зменшився, за винятком молочних продуктів – зріс з 0,9 до 1,4 од. в 2023р. 3. Подвійне зростання імпоротної квоти – з 11,6% в 2021 до 26,1 в 2023 р. 4. Збільшення експортної квоти з 72,9% до 98,8% відповідно. 5. У 2023 р. порівняно з 2021 р. обсяги імпорту зросли 82,8%, експорту – 10,6%, сальдо зменшилося на 3,2%.
Продовольчий сектор	<ol style="list-style-type: none"> 1. За 2015-2021 рр. коефіцієнт покриття варіював в межах 1,9-2,1 од. 2. Деякі товари мали коефіцієнт покриття менше 1 (м’ясні продукти, алкогольні й безалкогольні напої). 3. Зростання імпоротної квоти на 1,4%, зменшення експортної квоти на 20,6%. 4. Найвища серед секторів частка імпорту для кінцевого споживання (86,8%) та її зростання (на 7,3%). 5. Висока імпортомісткість виробництва (48,8%) та її зростаючий тренд (на 34,1% порівняно з 2015) 6. Відсутність імпорту для валового нагромадження капіталу 7. Зростання частки продажу імпортованих продуктів у торговельній мережі з 29,5% в 2005 р. до 46,9% в 2021 р. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. У 2022 р. коефіцієнт покриття збільшився до 2,9 од., у 2023 зменшився до 2,6 од. 2. Для певних товарних груп індикатор зменшився, за винятком за винятком цукру – зріс з 1,4 до 5,9 од. в 2023р. 3. У 2023 р. порівняно з 2021 р. обсяги імпорту скоротилися на 22,2 %, натомість зросли обсяги експорту на 6,9% та сальдо на 41%. 4. Продовження негативних структурних змін внутрішнього використання імпорту 5. Посилення тенденції зростання частки продажу імпортованих продовольчих товарів у роздрібній торговельній мережі внаслідок руйнування низки вітчизняних підприємств
Інституційне забезпечення імпортозаміщення	<ol style="list-style-type: none"> 1. Для досягнення стратегічної цілі «Впровадження збалансованої імпоротної політики для стимулювання переважно інвестиційного, а не споживчого імпорту» передбачено застосування тільки інструментів торговельного захисту. 2. Високий рівень імпортозалежності економіки є однією з загроз ЗЕБ** 3. Державний реєстр імпортозаміщення ведеться тільки в стратегічних галузях промисловості, до яких не ввійшла харчова. 4. Завдання стимулювання розвитку імпортозамінних виробництв не отримало інституційного забезпечення 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Стратегію розвитку АПК України до 2033 р. заплановано імпортозаміщення на ринках ресурсного забезпечення. 2. В Плані повоєнного відновлення України та Плані для Ukraine Facility 2024-2027 передбачено підвищення конкурентоспроможності АПР, яке може частково вирішити проблему імпортозаміщення на ринках. 3. АПР визначено пріоритетним сектором для повоєнного відродження економіки 4. На фоні цільового вектору інтеграції з ринками ЄС завдання імпортозаміщення на внутрішніх ринках було знівлено.

Джерело: власна розробка автора

У повоєнний період буде реалізовуватися модель мобілізації внутрішніх ресурсів відродження національної економіки та її ринків. У меморандумі з МВФ існують так звані «домашні завдання» для України, серед яких можна виділити такі: підготувати фундамент для відновлення економіки з першочерговою орієнтацією на використання внутрішніх ресурсів; зміцнити експортний сектор; знизити залежність від зовнішнього фінансування [16]. На думку В.М. Гейця, для мінімізації загроз ключовим має стати використання на цілі розвитку, в першу чергу, національних ресурсів (як фінансових, так і природних) із залученням інноваційних надбань для їх глибокої переробки й випуску кінцевої продукції і вихід з нею на зовнішні ринки, що дозволить стабілізувати торговельний баланс [17].

За оцінкою Мінекономіки України, від'ємне сальдо зовнішньої торгівлі в повоєнний період матиме знижувальний тренд: з -37,4 млрд. дол. в 2023 р. до -29,2 млрд. дол. в 2025 р. та -27,4 млрд. дол. в 2027 р. [9]. За оцінками МВФ, негативне сальдо експортно-імпортних потоків досягне -35 млрд. дол. в 2027 р. Головною причиною є випереджаюче зростання імпорту товарів над їх експортом в умовах відбудови зруйнованих українських виробництв [16].

Враховавши можливі прогнози тренди розвитку зовнішньої торгівлі України та її «домашні завдання» перед МВФ [16], можна стверджувати, що одним зі стратегічних напрямів мобілізації внутрішніх ресурсів може стати реалізація потенціалу імпортозаміщення АПР. На першому етапі повоєнного відродження економіки (3 роки) важливо забезпечити внутрішній попит товарами вітчизняного виробництва, оптимізувавши імпортні товаропотоки. Тому державна політика має бути ендогенно спрямованою, орієнтуватися, в першу чергу, на задоволення внутрішніх споживчих і інвестиційних потреб за рахунок власних виробництв, а вже потім на потреби світового ринку [18]. У воєнний і повоєнний період підвищується роль держави в селективному регулюванні експортно-імпортних товаропотоків на стратегічних ринках, у т.ч. агропродовольчих.

Виникає потреба в розробці та впровадженні концепції, стратегії та механізмів селективного імпортозаміщення в ринковому вимірі.

Селективне імпортозаміщення – це комплекс заходів цілеспрямованого стимулювання розбудови та диверсифікації національних виробництв певних товарів з доданою вартістю, для продукування яких країна має необхідний ресурсний потенціал, що покликані наситити й структурувати внутрішній ринок вітчизняною продукцією з наступним її експортом, поступово скоротити обсяги споживання імпортних товарів за рахунок їх заміни якісними аналогами українського виробництва. Відмінною рисою авторського визначення є дуальність «селективності», застосування її по відношенню до вибору заходів цілеспрямованого стимулювання та певних товарних груп, для виробництва яких держава має ресурсний потенціал. Також акцент зміщено на етапності таких селективних заходів – спочатку насичення внутрішнього ринку, потім освоєння і диверсифікацію зовнішніх ринків збуту.

Селективне імпортозаміщення базується на використанні непротекціоністських інструментів та заходів, що не обмежуються сферою регулювання зовнішньої торгівлі та концентруються переважно на стимулюванні стійкого розвитку вітчизняних товарних ринків через використання потенціалу внутрішнього попиту та модернізації національних виробництв. Слід зазначити, що в довоєнний період президент України ініціював програму економічного патріотизму, яка мала б передбачити цільову підтримку окремих секторів економіки [19]. У воєнний і повоєнний періоди, враховуючи непрогнозований вплив екзогенних чинників, учені доводять доцільність переходу від відкритої моделі торгівлі до політики економічного патріотизму у торгівлі [5].

Враховуючи результати економічного та інституційного аналізу сфери імпортозаміщення, стратегічні пріоритети повоєнного відновлення економіки, автором розроблено базисні характеристики концепції селективного імпортозаміщення на АПР України (таблиця 10) (СІ – селективне імпортозаміщення).

Таблиця 10. Структура концепції селективного імпортозаміщення на агропродовольчих ринках України

Структурні елементи	Базисні положення
1	2
1. Вихідні умови	В умовах війни коефіцієнт покриття імпорту експортом в аграрному секторі скоротився з 6,26 од. в 2021 до 3,79 од. в 2023, продовольчому секторі зріс з 1,85 до 2,55 од. відповідно. Наявні негативні зміни в структурі внутрішнього використання імпорту, перманентно зростає його частка для кінцевого споживання. Питома вага продажу імпорту продовольчих товарів в торговельній мережі зростає з 9,1% в 2005 до 22,4% в 2021 р. Посилюються загрози продовольчій і зовнішньоекономічній безпеці держави. Стратегічне завдання мобілізації внутрішніх ресурсів обумовлює необхідність реалізації потенціалу селективного імпортозаміщення АПР в умовах нестабільності
2. Мета СІ	Забезпечення стійкості функціонування АПР в умовах впливу внутрішніх і зовнішніх загроз, безпекових ризиків; удосконалення системи продовольчої безпеки України, підвищення рівня її резистентності до глобальних чинників

Продовження таблиці 10

1	2
3.Завдання СІ	1. Зменшення рівня імпортозалежності економіки, її секторів і ринків 2. Забезпечення позитивного впливу імпорту на розвиток АПР, зміна структури внутрішнього використання імпорту (збільшення частки імпорту для валового нагромадження капіталу) 3. Задоволення внутрішнього попиту переважно товарами вітчизняного виробництва, диверсифікація та розбудова імпортозамінних виробництв 4. Оптимізація експортно-імпортних товаропотоків на ринках АПР 5. Пріоритетний розвиток виробництв товарів з доданою вартістю, підвищення їх конкурентоспроможності на внутрішньому та зовнішньому ринках 6. Ефективне використання природно-ресурсного потенціалу АПР
4. Принципи СІ	1. Орієнтованість на державні економічні інтереси 2. Адаптивність і превентивність заходів СІ 3. Пріоритетність заходів із забезпечення стійкості функціонування АПР, підвищення конкурентоспроможності їх суб'єктів в умовах нестабільності 4. Аналітичність і моніторинг індикаторів
5. Механізми і заходи СІ	1. Пріоритетна підтримка вітчизняних виробників імпортозамінних товарів шляхом диверсифікації умов грантових програм для таких товарів з урахування коефіцієнту покриття (зокрема, плодово-овочевої, м'ясної продукції) 2. Нарощування взаємодій між переробним і торговельним секторами АПР, зростання частки реалізації українських товарів в роздрібних мережах 3. Реалізація політики економічного патріотизму в торгівлі 4. Публічні закупівлі українських продуктів харчування для соціальних і оборонних потреб держави. 5. Модернізація інституційного забезпечення
6.Євроінтеграційний вектор	1. Інтеграція в європейські ланцюги кінцевої продукції з доданою вартістю, поетапна зміна сировинного орієнтації вітчизняного агроекспорту. 2. Стимулювання інвестиційного імпорту 3. Посадження інтеграції в європейський ринок із розвитком торговельних відносин з іншими країнами, зокрема, Азії
7. Заключна частина	Концепція є базисним документом реалізації політики селективного імпортозаміщення в АПР, містить бачення трансформації системи державного регулювання товаропотоків АПР у контексті забезпечення продовольчої безпеки держави в умовах внутрішніх і зовнішніх загроз, визначає принципові положення, механізми й напрями діяльності

Джерело: власна розробка автора

Метою селективного імпортозаміщення є забезпечення стійкості функціонування АПР в умовах впливу внутрішніх і зовнішніх загроз, удосконалення системи продовольчої безпеки, підвищення рівня її резистентності до глобальних чинників. Серед виокремлених завдань чільне місце належить забезпеченню позитивного впливу імпорту на розвиток АПР, що передбачає, зокрема, зміну структури внутрішнього використання імпорту, зростання його частки для валового нагромадження капіталу, зменшення питомої ваги продажу імпортних продовольчих товарів в торговельних мережах. Впровадження цього завдання можна оцінити за допомогою головних індикаторів імпортової діяльності секторів АПР, розрахованих в цьому дослідженні, що підтверджує вагомість такого принципу, як аналітичність і моніторинг індикаторів, які водночас визначають стан продовольчої й зовнішньоекономічної безпеки держави в умовах нестабільності.

Механізми і заходи селективного імпортозаміщення відповідають неопротекціоністському підходу та зорієнтовані, передусім, на пріоритетну підтримку вітчизняних виробників імпортозамінних товарів шляхом диверсифікації умов грантових програм для таких товарів з урахування коефіцієнту покриття (зокрема, плодово-овочевої, м'ясної продукції). Впровадження політики

економічного патріотизму в торгівлі передбачає налагодження паритетних взаємодій між суб'єктами переробного й торговельного секторів АПР, зростання частки реалізації українських товарів в роздрібних мережах, організацію публічних закупівель українських продуктів харчування для соціальних і оборонних потреб держави (див. табл. 10). Вагомою складовою механізмів селективного імпортозаміщення постає модернізація його інституційного забезпечення за такими головними напрямками:

- доповнення шляхів реалізації стратегічної цілі 4 «Запровадження збалансованої імпортової політики» в Національній економічній стратегії до 2030 р. [1] неопротекціоністськими заходами стимулювання розвитку імпортозамінних виробництв в Україні;
- розширення переліку стратегічних галузей промисловості, для яких ведеться Державний реєстр імпортозаміщення (Постанова КМУ від 30.01.2019 № 127 [11]);
- зниження залежно від насичення внутрішнього ринку ставку ПДВ для продовольчих товарів від 0 до 10 %, що передбачено Новою аграрною політикою (Проект Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо встановлення пільгової ставки ПДВ на харчові продукти») [14].

Висновки

У дослідженні проведено комплексний аналіз індикаторів імпортозалежності національної економіки та агропродовольчих ринків у контексті безпекового підходу. Встановлено як загальні, так і специфічні тенденції імпортоспоживання в аграрному й продовольчому секторах у мирний і воєнний час, вплив імпорту на функціонування релевантних ринків, як аналітичне підґрунтя для стратегії селективного імпортозаміщення.

Так, незважаючи на високий коефіцієнт покриття імпорту експортом (5,1-6,3 од.) в аграрному секторі, деякі товари мали індикатор менше 1 (молоко, овочі, плоди, живі дерева й рослини, риба). Характерною особливістю аграрного сектору є відносно невисока імпортомісткість виробництва (5,1% в 2021), наявність імпорту для валового нагромадження капіталу (3,9%). У воєнний період коефіцієнт покриття скоротився до 3,8 од., імпортна квота зросла вдвічі, що обумовлено більшими темпами приросту імпорту (на 82,8% в 2023 порівняно з 2021) порівняно з експортом товарів (на 10,6%).

Структурні зміни в напрямі скорочення частки імпорту для проміжного споживання та її зростання для кінцевого використання притаманні як економіці в цілому, так і АПР. Характерною рисою продовольчого сектору є значна імпортомісткість виробництва (48,8% в 2021) та її зростаючий тренд, найвища серед секторів частка імпорту для кінцевого споживання (86,8%), зростання частки продажу імпортих продовольчих товарів у торговельній мережі до небезпечного для продовольчої безпеки рівня (47%). У воєнний час коефіцієнт покриття зріс з 2,1 до 2,6 од., що пов'язано зі зростанням обсягів експорту (на 6,9%) за одночасного скорочення імпортих товаропотоків (на 22,2%).

Проведено аналіз інституційного забезпечення сфери імпортозаміщення в АПР, на підставі якого встановлено, що питання імпортозаміщення не отримало достатнього нормативно-правового та

інструментального забезпечення. В формальних інститутах воєнного періоду одним із завдань постає підвищення конкурентоспроможності АПР, яке частково може вирішити проблему імпортозалежності стратегічних ринків. На фоні цільового вектору інтеграції з європейським ринком завдання імпортозаміщення на внутрішніх товарних ринках було знівлено.

Обґрунтовано доцільність впровадження селективного імпортозаміщення на АПР, як одного з напрямів політики економічного патріотизму, що базується на непротекціоністських інструментах і сприятиме мобілізації внутрішніх ресурсів як фундаменту повоєнного відновлення держави. Розроблено базисні характеристики Концепції селективного імпортозаміщення на релевантних ринках, яка містить цільові механізми і заходи, запропоновано напрями інституційної модернізації сфери імпортозаміщення на АПР. Концепція є «відправною точкою» для розробки стратегії селективного імпортозаміщення АПР, узгодження різних формальних інститутів у цій сфері, що визначає її прикладне значення.

Наукова новизна дослідження полягає в розвитку методичного підходу до оцінки впливу імпорту на стан АПР за допомогою комплексу індикаторів імпортозалежності та структури імпортоспоживання в секторному вимірі; обґрунтуванні концептуальних положень селективного імпортозаміщення на засадах непротекціоністського підходу, що містить нове бачення трансформації системи державного регулювання зовнішніх товаропотоків у контексті забезпечення продовольчої безпеки в умовах внутрішніх і зовнішніх загроз та формує підґрунтя для програмних і стратегічних документів у повоєнний час. Перспективи подальших досліджень полягають у розробці інституційно-економічних механізмів стимулювання розбудови імпортозамінних виробництв на вітчизняних ринках певних товарів з урахування специфіки їх процесів відтворення із використанням концептуальних положень, розроблених у цьому дослідженні.

Abstract

Entry. The task of strengthening Ukraine's food and foreign economic security, increasing the competitiveness of the economy, and mobilizing internal resources necessitates the development of analytical and institutional support for selective import substitution in strategic markets. The purpose of the article is to carry out a comprehensive analysis of indicators of import dependence of the national economy and agro-food markets in the context of a security approach, to establish the trends of import consumption in the agricultural and food sectors in peacetime and wartime, to analyze the institutional support of the sphere of import substitution and to develop the basic characteristics of the concept of selective import substitution as one of the directions of neo-protectionism in the market dimension. Methods. To achieve the aim, methods of systemic, structural, dynamic and comparative analysis, synthesis and grouping are used.

Results. Based on the analysis of import activity, the trends of import consumption in the agricultural and food sectors in peacetime and wartime, the impact of imports on the functioning of agro-food markets, as an analytical basis for the strategy of selective import substitution, were determined. An analysis of institutional support in the sphere of import substitution was carried out; it was established that it does not have sufficient legal and instrumental support. It is emphasized that one of the tasks of the formal institutions of the war period is to increase the competitiveness of agro-food markets, which can partially solve the problem of their import dependence. The expediency of introducing selective import substitution as one of the directions of neo-protectionism policy is substantiated. The basic characteristics of the concept of selective import substitution in relevant markets, which

contains target mechanisms and measures, have been developed, directions for institutional modernization of the sphere of import substitution in markets have been proposed.

Conclusions. The scientific novelty of the study consists in substantiating the conceptual provisions of selective import substitution on the basis of a non-protectionist approach, which contains a new vision of the transformation of the system of state regulation of external commodity flows in the context of ensuring food security in the conditions of internal and external threats and forms the basis for program and strategic documents in the post-war period.

Список літератури:

1. Стратегія економічної безпеки України на період до 2025 р. Затверджено Указом Президента України від 11 серпня 2021 р. №347/2021. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2021#Text>.
2. Національна економічна стратегія на період до 2030 р. Затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 3 березня 2021 №179. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-%D0%BF#Text>.
3. Мельник Т.М., Пугачевська К.С. Імпортозалежність економіки України і пріоритети селективного імпортозаміщення. Економіка України. 2016. №4(653). С. 29-44.
4. Мельник Т.М., Пугачевська К.С. Детермінанти імпортозалежності економіки України. Проблеми економіки. 2019. № 2 (40). С.53-61.
5. Вплив багатополлярної глобалізації на зовнішню торгівлю України: колективна монографія. За ред. Т.О. Осташко; Київ: ДУ «ІЕП НАН України», 2024. 330 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2024/04/Vplyvbahatopoliarnoi-hlobalizatsii-na-zovnishniu-torhivliu-Ukrainy.pdf>.
6. Панченко В.Г. Форми прояву неопротекціонізму в політиці економічного патріотизму: аналіз сучасного досвіду розвинених країн у стимулюванні економічного зростання. Інвестиції: практика та досвід. 2018. №4. С. 27-32.
7. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України. Затверджені Наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 № 1277. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#Text>.
8. Офіційний сайт Державної служби статистики України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ukrstat.gov.ua>.
9. Україна: сценарії відновлювального зростання: консенсус-прогноз. №57. Київ: Міністерство економіки України, 2024. 27 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://bit.ly/4cBQ4p7>.
10. План повоєнного відновлення України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://recovery.gov.ua>.
11. Порядок формування і ведення Державного реєстру імпортозаміщення та кооперації у стратегічних галузях промисловості. Затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 30 січня 2019 р. № 127. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/127-2019-%D0%BF#Text>.
12. Положення про Міжвідомчу координаційну комісію з питань імпортозаміщення. Затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 4 квітня 2018 р. № 251. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/251-2018-%D0%BF#Text>.
13. Стратегія розвитку АПК України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://minagro.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded-files/230601_Секція_Агро_v.1.10_21-06.pdf.
14. Нова аграрна політика: матеріали робочої групи. Проект Плану відновлення України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/new-agrarian-policy.pdf>.
15. План для Ukraine Facility 2024-2027. Затверджений КМУ 18.03.2024 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ukrainefacility.me.gov.ua>.
16. Кучеренко С. «План Маршалла» скасовується: яким бачить МВФ повоєнне відновлення України. І чому майже немає надії на вибухове зростання іноземних інвестицій. 06.04.2023. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mind.ua/publications/20255748-plan-marshalla-skasovuetsya-yakim-bachit-mvf-povoenne-vidnovlennya-ukrayini>.
17. Геєць В.М. Формування профілю стратегічно важливих видів промислової діяльності в Україні (погляд на перспективу). Економіка України. 2023. №9. С. 3-29. DOI: 10.15407/econo myukr.2023.09.003.

18. Кіндзерський Ю. Можливості застосування концепції підприємницької держави для забезпечення структурно-інноваційних трансформацій при повоєнній відбудові економіки України. Економічний аналіз. 2023. №33 (1). С.37-45. DOI: 10.35774/econa2023.01.037.
19. Президент України ініціює програму економічного патріотизму. 22.02.2022. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.president.gov.ua/news/prezident-ukrayini-iniciyuje-programu-ekonomichnogo-patrioti-73065>.

References:

1. Economic security strategy of Ukraine for the period until 2025 (2021). Approved by Decree of the President of Ukraine dated August 11, 2021 №347/2021. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2021#Text> [in Ukrainian].
2. National economic strategy for the period up to 2030 (2021). Approved by Resolution № 179 of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated March 3, 2021. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
3. Melnyk, T.M., & Pugachevska, K.S. (2016). Import dependence of the economy of Ukraine and priorities of selective import substitution. *Ukraine economy*, 4(653), 29-44 [in Ukrainian].
4. Melnyk, T.M., & Pugachevska, K.S. (2019). Determinants of import dependence of the economy of Ukraine. *Problems of the economy*, 2 (40), 53-61 [in Ukrainian].
5. Impact of multipolar globalization on foreign trade of Ukraine: collective monograph (2024). Ed. T.O. Ostashko; Kyiv: DU "IEP NAS of Ukraine", 330 p. Retrieved from: <http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2024/04/Vplyvbahatopoliarnoi-hlobalizatsii-na-zovnishniu-torhivliu-Ukrainy.pdf> [in Ukrainian].
6. Panchenko, V.G. (2018). Forms of manifestation of neoprotectionism in the policy of economic patriotism: analysis of the modern experience of developed countries in stimulating economic growth. *Investments: practice and experience*, 4, 27-32 [in Ukrainian].
7. Methodical recommendations for calculating the level of economic security of Ukraine (2013). Approved by the Order of the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine dated October 29, 2013 No. 1277. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#Text> [in Ukrainian].
8. Official website of the State Statistics Service of Ukraine (2024). Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].
9. Ukraine: scenarios of restorative growth: consensus forecast (2024). № 57. Kyiv: Ministry of Economy of Ukraine, 27 p. Retrieved from: <https://bit.ly/4cBQ4p7> [in Ukrainian].
10. Post-war reconstruction plan of Ukraine (2022). Retrieved from: <https://recovery.gov.ua> [in Ukrainian].
11. The procedure for forming and maintaining the State Register of import substitution and cooperation in strategic industries (2019). Approved by Resolution № 127 of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated January 30, 2019. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/127-2019-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
12. Regulations on the Interdepartmental Coordination Commission on Import Substitution (2018). Approved by Resolution № 251 of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated April 4, 2018. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/251-2018-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
13. Strategy for the development of the agricultural industry of Ukraine. (2023). Retrieved from: https://minagro.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded-files/230601_Секція_Агро_v.1.10_21-06.pdf [in Ukrainian].
14. New agrarian policy: materials of the working group (2022). Project of the Recovery Plan of Ukraine. Retrieved from: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/new-agrarian-policy.pdf> [in Ukrainian].
15. Plan for Ukraine Facility 2024-2027 (2024). Approved by the Cabinet of Ministers of Ukraine on March 18, 2024. Retrieved from: <https://www.ukrainefacility.me.gov.ua> [in Ukrainian].
16. Kucherenko, S. (2023). The "Marshall Plan" is canceled: how the IMF sees the post-war reconstruction of Ukraine. And why there is almost no hope for explosive growth of foreign investment. Retrieved from: <https://mind.ua/publications/20255748-plan-marshalla-skasovuetsya-yakim-bachit-mvf-povoenne-vidno-vlennya-ukrayini> [in Ukrainian].
17. Geets, V.M. (2023). Formation of the profile of strategically important types of industrial activity in Ukraine (perspective view). *Ukraine economy*, 9, 3-29. DOI: 10.15407/economyukr.2023.09.003 [in Ukrainian].
18. Kindzersky, Y. (2023). Possibilities of applying the concept of an entrepreneurial state to ensure structural and innovative transformations in the post-war reconstruction of the Ukrainian economy. *Economic analysis*, 33 (1), 37-45. DOI: 10.35774/econa2023.01.037 [in Ukrainian].

19. The President of Ukraine initiates a program of economic patriotism (2022). Retrieved from: <https://www.president.gov.ua/news/prezident-ukrayini-iniciyuye-programu-ekonomichnogo-patrioti-73065> [in Ukrainian].

Посилання на статтю:

Нікішина О.В. Аналіз імпортозалежності та інституційне забезпечення селективного імпортозаміщення на агропродовольчих ринках України в умовах нестабільності / О.В. Нікішина // *Економіка: реалії часу. Науковий журнал*. – 2024. – № 3 (73). – С. 62-77. – Режим доступу: <https://economics.net.ua/files/archive/2024/No3/62.pdf>.

DOI: 10.15276/ETR.03.2024.7. DOI: 10.5281/zenodo.12692681.

Reference a Journal Article:

Nikishyna O.V. Analysis of Import Dependence and Institutional Support of Selective Import Substitution in Agro-Food Markets of Ukraine in Conditions of Instability / O.V. Nikishyna // *Economics: time realities. Scientific journal*. – 2024. – № 3 (73). – P. 62-77. – Retrieved from: <https://economics.net.ua/files/archive/2024/No3/62.pdf>.

DOI: 10.15276/ETR.03.2024.7. DOI: 10.5281/zenodo.12692681.

